

LIGJE PËR TË GJITHË (NGA TRASHËGIMIA POPULLORE SHQIPTARE)

Nazmi BEQIRI¹

¹Department of Albanian Language and Literature, Faculty of Philology, University of Tetova

*Corresponding author e-mail: nazmi.beqiri@unite.edu.mk

Abstract:

In this statement named "Laws for all", it will present the virtue of our (Albanian) people, since its most ancient times, which is presented in its lifelong conduct, in relation to itself and others. Among the world's oldest writings, it is difficult to find notes where our people are not included or mentioned. About this ancient people, it is written and narrated in legends, poems, and artistic creations among the oldest in the world, where we are mentioned as: brave, loyal, moral, generous and helpful. Precisely for this, I will write about why these people were like this. I show in the letter that they were not so casual, but that, for this behavior and virtue, they were educated and exercised through their inviolable laws and not only in ancient times and long times when they have been occupied (where we can it is said that it was necessary to respect those laws), but this education-learning continues even today with a not small percentage within us (Albanians).

These laws created by our own people (Albanians), or were they divine laws, do not arouse any special interest, because the special thing is that these laws could be adapted to all the peoples of the world and through which (of course, they were implemented, the world would take the direction of a state (conventionally speaking), the only one on this planet, or it would be said (perhaps utopian) the planet earth, inhabited by people. I single out these laws and illustrate them with concrete examples, but to let go of writing in this field, one statement is not enough, but several books must be written...

Abstrakt:

Në këtë kumtesë të emërtuar "Ligje për të gjithë", do të paraqesë virtytin e popullit tonë (shqiptar), që nga kohërat më të lashta të tij i cili paraqitet në mbarvajtjen mbarëjetësore të vetën, në raport me vetvetën dhe të tjerët. Ndër shkrimet më të vjetra botërore, vështirë e kemi të gjejmë shënime ku nuk përfshihen apo përmendët edhe populli ynë. Për këtë popull të lashtë, shkruhet, rrëfëhet edhe në legjenda, poema, e krijime artistike ndër më të vjetrat e botës, ku përmendemi si: trima, besnik, të moralshëm, bujar e ndihmtarë. Pikërishtë për këtë, do të shkruaj se pse këta njerëz ishin të këtyllë. Tregoj në kumtesë se ata nuk ishin të rastësishëm të tillë, por që, për këtë sjellje e virtyt, ata edukoheshin e ushtroheshin përmes ligjeve të pathyeshme të tyre dhe jo vetëm në kohëra të lashta e gjatë kohërava që kanë qen të pushtuar (ku mund të thuhet se ishte domosdoshmëri e respektimit të atyre ligjeve), por ky edukim-mësim vazhdon edhe sot me një përqindje jo të vogël brenda nesh (shqiptarëve).

Këto ligje të krijuara nga vet populli ynë (shqiptarët), apo ishin ligje hyjnore, nuk na ngjallë ndonjë interesë të veçantë, ngase e veçanta është se këto ligje mund të përshtatën për të gjithë popujtë e botës dhe përmes të cilëve (natyrisht, po u zbatuan, bota do të merrte kahjen e një shteti (kushtimisht thënë), të vetëm në këtë planet, ose do të thuhej (mbase utopiste) planeti tokë, banohet prej njerëzve. Këto ligje i veçoj dhe i ilustruj me shembuj konkret, por për të lëshuar dorën në shkrim për këtë fushë, nuk mjafton një kumtesë, por duhet shkruar disa libra...

Hyrje

Njerëzit dhe mbarë njerëzia,(njerzimi) kanë vuajtur, vuajnë dhe mbase do të vuajnë edhe më në vazhdimësi. Kjo ka ndodhur, është duke ndodhur dhe do të ndodhë edhe në të ardhmën. Arsyet e ndodhisë kushtëzohen nga disa faktor, siç janë: pangopshmëria, smira, urrejtja, mostoleranca, racizmi, instinkti ose kafshëria, etj. Por mbi të gjitha faktorët e përmendur edhe të tjerë të papërmendur e që janë fara ndjellakeqe, njerëzve në përgjithësi u mungon pjekuria, vetëdija, humaniteti dhe përgjegjësia e të qenit njeri.

Këtë qasje në këtë fushë të përafrimit (globalizimit), po e shtroj nga aspekti i trashëgimisë kulturore shqiptare, duke marrur shembuj nga lashtësia e largët e deri në kohën bashkëkohore.

Njeriu edhe kur është i vetëm, kur është vet dhe nuk e ka askënd pran, nga logjika nuk duhet të shprehet me numrin njejës, ngase, pos një trupi, ai ka edhe disa shqisa e ndjeshmëri që kurrë, as edhe një minutë, nuk është vetëm, i vetëm e i përvetëm, por në vazhdimësi përmes shqisave rikthyese dhe atyre që shkojnë vetëm në një drejtim, është i ngarkuar me to, jeton me to, pavarësisht se a janë ato shqetësuese, qetësuese, defryese ose acaruese. Çështje kjo që, ai nuk duhet izoluar, anashkaluar, përkufizuar, veçuar, apo edhe mos pranuar. Ngase të gjithë njerëzit janë të njejtë nga ana e elementeve të përmendura.

Kjo qasje, nga populli ynë, nga loza jonë, është kuptuar që herët dhe ka vepruar në përsosmërinë e parimeve (ligjeve) jetësore shoqërore. Andaj të parët tanë ose të lozës sonë, ndër parimet e para vendosën familjen e në mesin e tyre veçuan fëmijët dhe pleqtë, pastaj prindërit dhe në radhitje gratë (femrën), si obligim për përkujdesjen ndaj tyre dhe atë, jo vetëm nga ana e nevojave materiale që kanë njerëzit, por edhe nga aspekti i pranishmërisë e sigurisë në përgjithësi. E them “sigurisë në përgjithësi”, ngase ai nuk e humb sigurinë vetëm në rast të sulmeve të mundshme animale ose humane, madje as nëse i mungon streha apo ushqimi, por e ndien vetën të kërcënuar, të rrezikuar edhe kur i ka të gjitha të mirat. Ngase ai frigohet, shqetësohet, brengoset, mërzhitet, etj. Elemente këto, që, me prezencën e tyre, të pasigurtën e shndërrojnë në kërcënuese.

Këtyre elementeve, të parët tanë u kushtuan rëndësi të madhe dhe i vënduan në rregullore jetësore, i vuan(sistemuan) në kanun. Kanun ky, që në brendësinë e vet, pos këtyre elemente njerëzore që përmendëm, në brendinë e vet përfshin edhe fisin, shoqërinë dhe gjithë njerëzinë e botës.

Për fillim, ata (të parët tanë), mbyllen shtigjet ka mund të vinte e keqja dhe krijuan edhe elementet mjetësore në rast se mund të vinte apo ndodhte ajo.

Si çështje parësore ata vendosin harmoninë në familje dhe edukimin. Mësoheshin (kryesisht) të rinjët dhe fëmijët, që: të silleshin mirë me të gjithë; të respektoheshin si familja edhe të tjerët; mos të gënjenin, mos të fshihnin porositë; mos të lakmonin; mos të vidhnin, mos të bënë sherre, të ishin të moralshëm, mos të lëshonin zemrën afshore në fis e miqësi, mos të urrenin, të jenë bujarë, të jenë mikëpritës, të jenë punëtorë, ngase thotë fjala e urtë popullore se: “të papunin nuk e don as shtëpia e vetë”, t’i dilnin zot vendit e kuvendit, i cili parim ishte obligues për të gjithë: edhe për burrin, edhe për gruan, edhe për plakun, edhe për fëmijën, madje edhe për të sëmurin, dhe të gjitha këto elemente dhe ato që nuk i përmendëm, i lidhnin me besën e cila nuk bën të shkilej, as të thyhej dhe se ai që nuk kishte besë llogaritej për kafshë, ose gjysmë kafshë: qeni është mësuar (dresuar) mos t’i haj (sulmojë) njerëzit, por “qeni ska besë” thuhej dhe kalon në fjalë të urtë popullore.

Disa nga elementet (ligjet) shpirtërore të shqiptarëve, mbase i kanë edhe popujt e tjerë, andaj do të ndalëm në ilustrime dhe porosi vetëm te elementet që të tjerët nuk i kanë pasur, ose nuk i kanë edhe sot, ose i kanë fare pak (kuptohet me përjashtime), siç është përkujdesja, mosurrejtja, toleranca, morali dhe besa, të cilën nuk e ka askush në botë dhe as që përkthehet në gjuhë të tjera.

Përkujdesja

Përkujdesja është një element njerëzor që sjell siguri të përgjithshme në familje dhe shoqëri.

Të parët tanë ishin të veçantë në përkujdesjen e njerëzve. Ata, jo vetëm që përkujdeseshin për familjen e fisin, por përkujdeseshin për çdo kënd që rrugëtonte nëpër territorin e tyre. Ata le që ishin mikëpritës, për të cilën gjë shkruajnë shumë autor të huaj nga e gjithë bota, por kishin krijuar, ngritur, pothuajse për çdo fshat nga një dhomë, për strehimin e udhëtarëve të cilët i zinte nata në rrugëtim e sipër. Kjo dhomë strehimi, nuk ishte si dhoma e konakut dhe as ai udhëtar i rastit nuk e kërkonte konakun, por kërkonte “odën sajbi” e cila lloj dhome nuk më ka ra ta gjej në asnjë literaturë botërore, dhe është vetëm e lozës sonë e cilia funksionoi deri pas LDB-së. Me strehimin e udhëtarit rastësor, sigurohej udhëtari dhe vet fshati, ngase udhëtari duhej ta kalonte natën diku dhe të ushqejë disi. Rast ky që mund të lindte vjedhjen, thyerjen e ndonjë objekti zahiresh apo bagëtish. Për këtë lloj udhëtari ishte e obliguar t’i sigurohej vetëm ujë e gjërat e tjera sipas mundësisë dhe rastit. Me të dalë drita, agu, udhëtari nisej për rrugë të vet edhe pa kërkuar leje, pa përcjellje e lajmërim. Ai nuk kishte pse ta priste diellin të lind thonin të moshuarit që kam intervistuar. Kurreshtarët për këtë lloj dhome mund ta kërkojnë nga ky seminar, ku e kam publikuar, jam paraqitur me kumtesë në Seminarin Albanologjik të parvjetëm.

Nga mosedukimi për përkujdesjen, jo që ndodhnin gjëra të papëlqyeshme nga njerëzit që nuk ishin të familjes, por edhe vet brenda familjes ndodhnin gjëra të këqija deri në vrasje, madje edhe të prindërve. Për ilustrim po përmend Car Dushanin, që vrau të atin, ngase nuk i pritej që ai të vdiste e ta trashëgonte fronin. Ky rast ka ndodhur gati te të gjithë popujt e botës edhe në lashtësi, siç veproi edhe Gilgameshi që vrau të atin. Një gjë e këtillë nuk ka ndodhur ndër ne e as në lozën tonë, ngase nuk lejonin ligjet, nuk lejonte kanuni, nuk lejonte besa.

Mospërkujdesja te shumë popuj ka sjellë incestin, si te rusët, sllavët, afrikanët, aziatët, etj. Për mosndodhjen e kësaj dukurie të keqe, me ligjet kanunore që trashëguam, martesë ndalohej brenda fisit dhe me dajallarët. Besoj se e dini që brenda fisit, martesë ishte e ndaluar deri më katërqind breza, kurse nga dajtë deri më njëqind breza.

Mosurrejtja

Mosurrejtja është termi më i zgjeruar dhe një nga parimet e njerëzishme më të vështira, ngase ajo lind shpeshëherë nga hiçi vetëm me një të parë, me një të dëgjuar, nga zotësia e tjetrit, nga shkathtësia e tjetrit, nga konkurenca e deri te ato etnike e racore. Këtyre shkrepimave urrejtësore mund t’u bëjë ballë vetëm një i edukuar nga fëmijëria, se urrejtja është njëra nga elementet e qija njerëzore dhe e cila asnjëherë nuk lejon që të arrihet e madhërishtja.

Iliria nuk e ka pasur në gjak urrejtjen, as mes vete e as me të tjerët. Heqja e urrejtjes me anë të edukim-mësimin, zëvendësohet me bujari dhe me pranim e respekt të tjetrit, mbase edhe më tepër se është dashur. Dëshmi më të madhe se ardhja dhe vendosja e sllavëve në vendet tona pa kurrfarë lufte e pengese, e cila ngulitje e tyre gjason me gurbetlinjtë tanë të valës së tretë, që po shkojnë dhe spo kthehen më. Edhe më herët në kohë, në këtë mënyrë i kishim pranuar punëtorët egjiptas –grekët.

Edhe ky vyrtyt që kemi është nga vlerat tona, ngase duke e pasur këtë kemi ruajtur lirinë në shpirt, për të cilin shpirt të lirë të popullit tonë, besoj se u janë të njohura thëniet e evropianëve, kur mbase me habi shkruanin në librat e veta dhe në rast se jo për humanizëm njerëzor rrëfenin te njerëzit e vet si mjet edukimi se si nuk robërohej shpirti i njeriut ilir, që me një përkufizim të shkrimeve të tyre thonë se: kur ndonjëri nga pushtuesit e popullit ilir fliste se si duhej të respektoheshin ligjet e veta (pushtuesit), ilirët qeshnin me ironi ndaj folësit.

Toleranca

Toleranca është virtyti me shkallën më të lartë ndër virtytet humane i cili haset shumë pak, për mos të thënë fare ndër popujtë e botës. Ky element njerëzor është një ndër shtyesit (virusi). Më depërtues dhe dëmsjellës ndër popujt në raport me popujt e tjerë dhe me të njëjtën shkallë ka sjellur, shkaktuar dëm edhe brenda një populli, duke shkaktuar mosdurim deri në shkaktim të luftimeve edhe me armë. Kështu shkaktoheshin luftime mes paganëve dhe evrejve, mes të krishterëve dhe islamikëve, madje edhe nëmes sekteve të një besimi, si katolikë e ortodoksë, mes katolikëve e protestantëve, sekteve islamike, ku nuk po mund të dominoj vetëdija e lartë, nuk po mund të dominojë pjekuria njerëzore dhe po derdhet gjak fëmijësh, grashë, e njerëzve të pafajshëm. Në këso thirrje për gjakderdhje nuk kishte thirrur as edhe një i dërguar i Zotit, qoftë ndonjëri nga budistët, apo besimeve tjera të përmendura.

Zhdukja e këtij elementi kërkon vetëdije të lartë dhe pjekuri njerëzore.

Bota po vuan nga mosdurimi i tjetrit dhe po planifikon dhe po investon shifra të mëdha të hollash për një mbarvajtje mbarëbotërore, por nuk po gjenë mënyrën adekuate të veprimit funksional. Mundin e vet po e japin shumë dijetarë botëror nga e gjithë bota e në veçanti nga SHBA dhe Australia, të cilët qytetërime u ngritën nga njerëz të shkuar aty nga gjitha vendet e botës e nga të gjitha etnitë.

Në ato vende të përmendura shkuan njerëz që mund të pushtonin dhe rrëmbenin. Si grup i dytë thënë kushtimisht, shkuan të burgosur e rrugaç. Si grup i tretë shkuan ata që nuk mund të siguronin jetën në vendet e veta dhe si grup i katërtë shkuan intelektual të keqkuptuar e të mosduruar në vendet e veta. Këta njerëz, vërtet jetojnë në harmoni, dhe vërtetohet sintagma se nga vështirësia bëhen bashkë edhe hasmit.(armiqtë) Bëjnë jetë në mes vete për t'u marrë lakmi, por bashkjetesa e tyre ishte bërë nga zori e jo nga vetëdija e lartë dhe përgjegjësia ndaj njerëzimit. Tek e fundit edhe në vendet e përmendura, për tejkalimin e mosdurimit u desht që të përdorej dhunë dhe zhvilluar edhe luftë, jo për territore por për durimin e tjetrit drejtë hapërimit të përbashkët dhe ky angazhim po jep rezultatet e veta. Por për ta marrur si model, si shembull qytetërues për vende të tjera ende nuk po mund të përshtatet, ose nuk është shembull për përdorim, është bukë ende e papjekur që nuk mund të hahet, por të pritët e të respektohet. Ky respekt vie nga angazhimi për edukim dhe për mrekulli respektohet ligji, çmohet ligji. Po nuk veproi ligji aty, në vendet që përmendëm dhe edhe në shumë vende kushtimisht thënë të zhvilluara, po u hoq ligji, po nuk veproi ligji, menjëherë shfaqet anarkia.

Atje ende nuk mund të mbahet rend pa aparatet shtetërore siç ka ndodhur te ne për shekuj me radhë ka qëndruar rendi, siguria, normat, pati ligje të huaja apo s'pati, pati rrymë (drita) apo s'pati dhe pasja e standardit që përmenda në fund ruan rendin dhe respektin e ligjit, po u ndërpre ajo, rrugëve, shitoreve menjëherë paraqitet parregullësi, shembull ky që mendoj se i kanë parë të gjithë gjatë lajmeve informative, ku të gjithë njerëzit, me padallim rrëmbejnë çmundin e sa mundit për të bartur. Mund të thuhet se këso tablo u paraqiten edhe në Shqipëri pas monizmit. Po. Por ato veprime parë nga mbarë bota, nuk paraqiteshin si veprim spontan, rastësor, por nga organizimi, ngase ato veprime, në Shqipëri ndodhnin për ditë me diell e jo me raste të ndërprerjes së korentit elektrik.

Te ne (shqiptarët) dhe në të kaluarën te loza jonë, me tolerancë ndërkomunitare, ndërfetare, është e mbushur me shembuj në të kaluarën e me pamje sot. Ju (edhe lexuesit), keni parë festat fetare, ku mbushën rrugët e sheshët dhe nuk ndodhë as një incident, as një fyrije por vetëm urata. Festohen pashkët, festohen bajramët, si në Tiranë, ashtu edhe në Prishtinë e gjetiu, për afërsisht ose edhe tërësisht, është numri i njejtë i njerëzve, kurse këtë raport, nuk e kanë besimtarët e besimeve. Ato kanë diferenca të mëdha.

Për Ilustrime do të marrim disa shembuj gjatë periudhave të ndryshme. Në shekullin e kaluar në vendin shqiptaro-ilir, mbretëronte e njejtja tolerancë. Madje, jo vetëm festat por edhe mordjet bëheshin së bashku, madje ndodhi shpesh kur fjalimin e fundit, bie fjala për një hoxhë të vdekur e mbante prifti dhe anasjelltas. Kjo dukuri, kjo arritje vetëdijesore në tolerim, shënohet edhe në krijime popullore, si në përralla e këngë.

Një ilustrim po paraqes një varg të një kënge popullore:

“...pse a fanë⁴⁴⁹ inati sja kam

Kësaj martinës ja ka zakon...”.

Po në të njejtën këngë të “Hasan Kukës” (Oso Kukës), varianti i Malësisë së Karadakut, vargu fletë me gojë të Markut Fanë, i cili i drejtohet Hasanit, gjegjësisht Oso Kukës në kullë të Vraninës:

“Ti kno dovë, unë po kryçona

Krejtë te Zoti ma n’fun shkojna”.

Një vetëdije të lartë toleruese, paraqitet edhe në kohë të Skënderbeut, ku në ushtri, dhe udhëheqje të tij, ka nga tre besimet e përmendura. Këtë rast po përmend luftëtarë të lirisë, vullnetarë, jo mercenarë siç bënin perandoritë e kohës. Përfaqësuesit e një gjaku, me tre besime, kishin mendimin e lirë, veprimin e lirë dhe as që u shkonte mendja se çfarë besimi kanë, ngase ajo ishte çështje e brendshme e njeriut, kurse elementet njerëzore të përmendura i kishim të njejtja, ishin po ato.

Me paraqitjen e besimeve ortodoks e mysliman, gjeniu popull, krijon personalitetin më të përkryer e më gjithëpërfaqësuesin në botë –Gjergj Elez (Eneu) Alia.

Ky personalitet paraqet më së miri vetëdijen e lartë shqiptaro-ilire, duke përfshirë të gjitha besimet në një person, ku të parin e ka Gjergji, që paraqet katolikët, pastaj me Eneu-n, paraqet ortodoksët dhe me Aliun, paraqet myslimanët. Kjo madhështi krijuese popullore, është e pasqyruar në botë edhe pse, tre besimet që përfaqëson, bart në një shpirt ky personalitet, janë të reja për kreshnikët, ngase kreshnikët ishin gjigantët, por punët e tija që paraqiten janë të kreshnikëve, duke i dal zot vendit e nderit edhe pse i kishte nëndë plagë në trup, duke e mbrojtur atë vend të vetin. Edhe pse, i ngjeshën, i shtohen ndodhit e ndryshimet e mëvonshme, ai paraqet vlerën e ngjeshur të kohës për tolerancën dhe dalazotësinë dhe paraqet një vlerë normative të këtij gjaku, që ishte lindur me besën, ku, vendi, apo thënë atdheu, ishte përgjegjësi e të gjithëve, madje edhe i të sëmurëve edhe i të vemëve në familje. Këto gjëra madhështore toleruese dhe dalazotësie, përkujdesie, gjenden edhe sot në mesin e Tiranës, ku, djali i vetëm i Bardhit –Skërdilajd Llagami, del në mbrojtje të vendit të tij jo administrativ, por nga gjaku, në trojet shqiptare nën Jugosllavinë që nuk ekziston më dhe flijon vetën, për vëllezërit e gjakut të rrethinës së Tetovës.

Të shkojmë në kohë të kreshnikëve, ku edhe pse ishte kryekomandanti –Mujë Bylikbashi, aqë tolerancë kishte sa në kuvendet e tyre që mbaheshin, kishin të drejtën dhe përfaqësimin e njejtë. Tolerohet çdo gjë pavarësisht moshës e përgjegjësisë. Madje në ato kuvende kreshnikësh edhe vet kuvendi shpesh hapej nga një tjetër e jo nga i pari:

“Prite e foli Dizdar Osman Aga

⁴⁴⁹ Katolik

A po ngoni more vllazni

T'shesim kuajt e t'blejmë kie". (Kie –qe)

(Ky kreshnik përshkruhet si njëri nga më pleqtë e kreshnikëve)

Por aty merr fjalën edhe Tali prej Budini , i cili ishte vetëm dhjetë vjeç, por merr obligimin e vrasjes së mbretit dhe jep besën se do ta bënte këtë detyrë dhe e kryen këtë punë.

Dalazotësia e vendit, ishte e barabartë me dalazotësinë e famljes, motrës, nënës. Për besën e dhënë, Kostadini ngritet nga varri dhe e sjell motrën Doruntinë në shtëpinë ku jetonte e ëma.

Me ilustrime të tolerancës dhe vetëdijes së lartë njerëzore, po e përmbyll me rrëfimin e mirënjohur popullor se si Atë Fishta, në kohë të fashizmit ndal djegien e xhamisë, duke u thënë të ndërsyerve se kishte shkuar në xhami për t'ua falur namazin e sabahut myslimanëve, obligim të cilin ia kishte lënë hoxha, kur ishte nisur për ta vizituar njërin nga qytetët e vendit. Të ndërsyerit me pishtarë në duar të gatshëm për t'i hjedhur në xhami, nga dera e saj del Fishta i madh, u flet atyre se ishin të një gjaku dhe se kishin një Zot⁴⁵⁰. Xhamia nuk kallet e as kush nuk lëndohet. Kjo është toleranca dhe vetëdija më e lartë njerëzore që i mungon botës. Këto vyrtyte njerëzore, kjo vetëdije e lartë njerëzore, e praktikuar nga koha e lashtësisë shtron, hap rrugën e globalizimit në botë, gase nuk bie ndesh me qytetërimin modern, e as me besimet ekzistuese në botë.

Pjekuria

Mbase elementin “pjekuri” po e paraqes pa e lexuar diku, por e pashë të nevojshme që t'i them disa fjalë të duhura për temën e paraqitur. Besoj se njohim shumë ligje e kushtetuta botërore, madje edhe doke e zakone që përmendën nëpër literaturë, por pos aty ku e gjejmë, e lexojmë, nuk e shohim kund në praktikë, pavarësisht se ato norma, na duken të mira, të drejta, të shkëlqyera. Tani më, nuk jetojnë ligjet e Hamurabit, as të Gilgameshit, as të Bharatës, e as ligjet e perandorive të më vonshme. Nuk u përdorën më, ngase nuk i përshtateshin kohës bashkëkohore. Çdo ligj përmysej dhe zëvendësohej me tjetër.

Ligjet që i përmenda këtu edhe pse shumë shkurt, nuk janë më të reja, më të vonshme se ato që ceka, por mbase do të vërtetohet se normat kanunore të lozës sonë, janë edhe më të vjetra. Besa dhe përkujdesja, dominojnë në legjendën e Brevës. Besa dhe përkujdesja janë kryeçështje të legjendës së Kostndinit dhe Doruntinës. Me këto elemente dhe shtesë të tjera drejtojnë veprimet kreshnikët që në botë njihen si gjigantët. Ato ishin norma edhe të Lekës së Madh, Pirros, Batos, Skënderbeut e deri te legjendari i kohës sonë Adem Jashari. Këto norma kanunore, nuk u anashkaluan, nuk u harruan, nuk u zëvendësuan ngase ishin ligje të njerzishmërisë botërore për të gjitha kohet dhe për të gjithë njerëzinë.

Duke qenë të këtilla, ato u mësuan, u mbamendësuar (menoruan), madje edhe u përzemërsuan e u bashkëdyzuan me gjakun tonë, dhe këto etapa përjetësore me njeriun tonë do ta quaj se ishin pjekur në ne, dhe ne u bëmë popull i pjekur dhe edhe kur e kishim situatën shumë ngushtë gjatë historisë, këto ligje i paraqisnim edhe si norma kulturore. Duke e shikuar të kaluarën e gjatë jetësore të lozës sonë, edhe sikur këto norma ligjore tonat, duke qenë ligje për të gjithë,(pra lirisht mund të themi universale) dhe mbase nuk ka të tjera që sillen e as që gjenden, me këto duhet të punohet drejtë globalizimit. Por më duket se duhet të kaloj edhe pak kohë sa së paku disa popuj në numër më të shumtë të piqen. Këtë pjekuri po e ilustruj me kujdestarin dhe fëmijën. Pavarësisht se kujdestari e mëson të përdor dorën e djathtë, po nuk u përkujdes në vazhdimësi për te ai mund ta ndërrojë dorën e ngrënies e më e pakta do të haj me të dy duartë dhe do plakët e vdesë, pa u pjekur me edukimin.

⁴⁵⁰ Në konsultim me organizatorët, në këtë fusnotë, po qe e nevojshme, mund të paraqesë rrëfimin në tërësi të Atë Gjergj Fishtës

Literatura e konsultuar:

- [1]. Virgjili “Eneida”, Rilindja, Prishtinë, 1981)
- [2]. Petër Petroviq –Njegosh, Kunora e maleve, 1981 Prishtinë
- [3]. (Eposi kreshnik dhe legjenda –Visaret e Kombit /Vëllimi II/ mbledhur dhe redaktuar nga At Bernardin Palaj dhe At Donat Kurti /Titulli origjinal Këngë kreshnikësh dhe Legjenda/Botimi i parë Tiranë 1937. Ribotim – Tiranë:Plejad, 2005, ISBN 99943-640-9-X).fq.69
- [4]. Johan Georg von Hahn “Studime shqiptare” Tiranë 2008 ISBN 978-999-43-98256)
- [5]. Bajroni “Çajllid Harolld”, 1973 Prishtinë
- [6]. Никола Тасевски, „Време и Знаците” –Скопје: АИК, 2005, ISBN 9989-659-29-X
- [7]. Këngë të kreshnikëve, Antologji, Përgatiti, Dr. Zymer Neziri, Shtëpia Botuese, Libri Shkollor, Prishtinë 2009
- [8]. Edith Durham “Për Shqipërinë dhe shqiptarët”
- [9]. Kristo Frashëri, Lidhja Shqiptare e Prizrenit 1878-1881, Akademia e Shkencave e Shqipërisë. Tiranë, 2012
- [10]. -Berisha, Anton, "Çështje të letërsisë gojore", Prishtinë 1992.
- [11]. -Neziri, Zymer Ujkan, Studime për folklorin II Epika gojore dhe Etnokultura, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë 2008
- [12]. -Çeta, Anton "Tregime popullore", Prishtinë 1963.
- [13]. - Kanuni i Lekë Dukagjinit (E drejta zakonore shqiptare 1), përgatitur dhe pajisur me shënime nga Koço Nova, Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë: , Tiranë 1999,
- [14]. -Shala, Demush, Këngë popullore historike, “Rilindja”, Prishtinë 1973
- [15]. -Epika gojore shqiptare, përgatiti Prof.dr. Zeqirija Neziri, Shkup 2010,
- [16]. -Frashëri, Sami, Vepra XV, Gratë, Shkup 2004, ISBN 9989-58-143-6
- [17]. -Frashëri, Sami, Vepra XVI, Qielli, Shkup 2004, ISBN 9989-58-144-4
- [18]. -Frashëri, Sami, Vepra XVIII, Njeriu, Shkup 2004 ISBN 9989-58-146-0
- [19]. -Frashëri, Sami, Vepra XIX, Përsëri njeriu, Shkup 2004, ISBN 9989-58-147-9
- [20]. -Frashëri, Sami, Vepra XX, Mitologjitë, Shkup 2004, ISBN 9989-58-148-7
- [21]. Gjeçovi, Shtjefan, Kanuni i Lekë Dukagjinit, Shtëpia botuese “Kuvendi”, Shtypur në “GEER” gusht 2001, Botues Pjetër Jaku dhe Këshilli mbikëqyrës
- [22]. Frashëri, Kristo, Etnogjeneza e shqiptarëve, Tiranë 2013, ISBN 978-9928-172-11-2
- [23]. -Beqiri, Nazmi, “Këngët e kaçakëve në Malësin e Karadakut”, Kumanovë 2006,ISBN 9989-142-16-5
- [24]. Beqiri, Nazmi, Drejtë përjetësisë, Kumanovë, 2013
- [25]. Гилгамеш, издавач Матица Македонска, Скопје, 2006, уредник Раде Силјан, препеал на македонски Паскал Гиљевиќ
- [26]. Рамајана, Индиски еп, Скопје 2007, ISBN 978-9989-33-254-8
- [27]. -Махабхарата, Индиски еп, Скопје 2007, ISBN 978-9989-33-278-4
- [28]. Virgjili “Eneida”, Rilindja, Prishtinë, 1981
- [29]. KUR’AN-i, Përkthim me komentim në gjuhën shqipe, Përktheu dhe komentoi: H. Sherif...